Σχετικά με τη ρευστότητα του σύγχρονου ρατσιστικού λόγου και την απαιτούμενη κριτική εγρήγορση.

Εισαγωγικά

Στο επίκεντρο του κειμένου που ακολουθεί βρίσκεται ο ρευστός ρατσισμός. Στην πορεία της συζήτησης, θα αναφερθώ στους τρόπους κανονικοποίησης του ρατσιστικού ακροδεξιού λόγου, στον ρόλο των συνόρων κατά την παραγωγή ρατσισμού, με αφορμή το πολύνεκρο ναυάγιο στα ανοιχτά της Πύλου, αλλά και στην κριτική εγρήγορση που οφείλουμε να αναπτύξουμε προς τα ρατσιστικά φαινόμενα.

Ρατσισμός, αντιρατσισμός, ρευστός ρατσισμός

Ξεκινώ με την παρατήρηση ότι μία κεντρική επιδίωξη του ρατσιστικού λόγου στον σύγχρονο δυτικό κόσμο είναι, σύμφωνα με έγκριτους μελετητές (βλ., λ.χ., van Dijk 2021, Μπαλιμπάρ 2017), η κυριαρχία των εθνικών πλειονοτικών ομάδων σε όλα τα πεδία της κοινωνικής ζωής. Πιο συγκεκριμένα, ο ρατσιστικός λόγος διακρίνει, απαξιώνει και απωθεί αυτούς/ές που κατατάσσονται στον μειονοτικό/μεταναστευτικό πληθυσμό. Άτομα δηλαδή συνήθως μη λευκά ή/και μη ευρωπαϊκής/δυτικής καταγωγής που αποκλίνουν από τα εθνικά προ(σ)τάγματα. Από την άλλη, ο ρατσιστικός λόγος επιβραβεύει διαβαθμισμένα αυτούς/ές που αποτελούν μέρος του εθνικού πλειονοτικού πληθυσμού. Αυτούς/ές δηλαδή που κατορθώνουν να ζουν ευθυγραμμιζόμενοι/ες με τις εθνοκρατικά προσδιορισμένες αξίες, παρέχοντάς τους, γι' αυτό, πρόσβαση σε κοινωνικά αγαθά, δικαιώματα και προνόμια (υγειονομική περίθαλψη, εκπαίδευση, εργασία κ.ά.) (βλ. Golash-Boza 2016, van Dijk 2021).

Θα πρέπει βέβαια να παρατηρήσουμε ότι οι ανθρωπιστικές και αντιρατσιστικές αξίες αποδοχής της διαφοράς έχουν τεθεί σε ευρεία κυκλοφορία στον δυτικό κόσμο, κυρίως μετά από το Ολοκαύτωμα και τις ναζιστικές θηριωδίες του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου (Lentin 2004). Μάλιστα, πολλές φιλελεύθερες δημοκρατίες στον δυτικό κόσμο υιοθετούν νομοθετικά πλαίσια που προβάλλουν

(λιγότερο ή περισσότερο υποκριτικά) την ανοχή και την αποδοχή προς τον/την Άλλον/η και την ισότητα μεταξύ πλειονοτικών και μειονοτικών/μεταναστευτικών πληθυσμών (βλ. van Dijk 1992). Ως εκ τούτου, γενικευτικά μιλώντας, θα μπορούσε να ισχυριστεί κάποιος/α ότι στον δυτικό κόσμο υπάρχει η τάση, στον δημόσιο επίσημο λόγο, να αποφεύγονται οι κραυγαλέες μορφές ρατσιστικών υποτιμητικών διακρίσεων (βλ. μεταξύ άλλων Anthias & Lloyd 2002).

Ωστόσο, η απήχηση αυτή των αντιρατσιστικών αντιλήψεων οδήγησε στην 'εξέλιξη', θα λέγαμε, του ρατσιστικού φαινομένου, δηλαδή στη συγκαλυμμένη παρουσία ρατσιστικών προκαταλήψεων. Καταγράφουμε, ως εκ τούτου, τη μετάβαση από την παραδοσιακή μορφή του ρατσισμού, δηλαδή του απροκάλυπτου μίσους προς τους/τις διαφορετικούς/ές Άλλους/ες που είναι συνειδητά ενταγμένο στη δημόσια σφαίρα, προς μια φαινομενικά ήπια και ίσως αόρατη μορφή ρατσισμού, ανοιχτή σε πολλαπλές αναγνώσεις, και άρα αμφίσημη (βλ. Φραγκουδάκη 2022).

Ειδικότερα, ο κοινωνιολόγος Weaver (2016: 63-64) κάνει λόγο για τον ρευστό ρατσισμό, ο οποίος προκύπτει από τη συνύπαρξη ρατσιστικών και αντιρατσιστικών θέσεων και προθέσεων στα ίδια (περι)κείμενα. Ρατσιστικές αντιλήψεις που συνδέονται άμεσα με την ομοιογένεια, τη μονοπολιτισμικότητα και τη μονογλωσσία των δυτικών εθνών-κρατών υπεισέρχονται σε κείμενα με φαινομενική αντιρατσιστική στόχευση. Όπως επισημαίνει ο Weaver (ό.π.), «ο ρευστός ρατσισμός δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ένα εξασθενημένο ή αμφισβητούμενο υπόλειμμα ρατσισμού, αλλά μάλλον ως μία αμφίσημη μορφή που ενθαρρύνεται στις μέρες μας καθώς ελαχιστοποιεί τις ποικίλες άμυνες ενάντια σε ρατσιστικούς ισχυρισμούς». Υπό το πρίσμα, λοιπόν, του ρευστού ρατσισμού, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι οι περισσότεροι/ες λευκοί/ές πλειονοτικοί/ες εκδηλώνουν, με διαβαθμισμένο ίσως τρόπο, ρατσιστικές συμπεριφορές, παρά το ότι δηλώνουμε συχνά αντιρατσιστική αθωότητα (βλ. Trepagnier 2010).

Η έρευνα γύρω από τον ρευστό ρατσισμό στο πλαίσιο του προγράμματος TRACE

Τα τελευταία χρόνια έχω την επιστημονική ευθύνη του ερευνητικού έργου *Trace: Ανιχνεύοντας τον ρατσισμό στον αντιρατσιστικό λόγο* . Στο πλαίσιο του έργου αυτού επιχειρούμε με καλούς/ές συνεργάτες/ιδες να δείξουμε πώς ο ρατσισμός, ρευστός και μασκαρεμένος, κατορθώνει και εμφιλοχωρεί σε κείμενα που σε επίπεδο προθέσεων προσδιορίζονται ως αντιρατσιστικά (βλ. σχετικά Αρχάκης κ.ά. 2023).

Μεταξύ άλλων, διαπιστώσαμε, αξιοποιώντας εργαλεία της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου (βλ. Μπουκάλα & Στάμου 2020), ότι στα *αντιρατσιστικά κείμενα* που μελετήσαμε, οι μετανάστες/τριες και οι πρόσφυγες/ισσες --στο εξής θα χρησιμοποιώ τον όρο 'μετανάστες/τριες' συμπεριληπτικά και για τους/τις πρόσφυγες/ισσες-- διακρίνονται και υποτιμώνται σε σχέση με τους/τις πλειονοτικούς/ές και, σε αδρές γραμμές, αναπαριστάνονται είτε να αποτελούν κίνδυνο (σε μικρότερο βαθμό) είτε να βρίσκονται σε κίνδυνο (σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό) (βλ. Chouliaraki & Stolic 2017, Στάμου & Κατρανά

2023).

Η αναπαράσταση των μεταναστών/τριών ως κινδύνου, δηλαδή ως απειλής, ως εισβολής, ως μόλυνσης (πραγματικής ή μεταφορικής/πολιτισμικής) είναι σχετικά περιορισμένη στα αντιρατσιστικά κείμενα των δεδομένων μας. Αυτό είναι μάλλον εύλογο διότι τέτοιου τύπου αναπαραστάσεις έχουν συνδηλώσεις αποκλεισμού, δηλαδή συνδηλώσεις της πιο σαφούς μορφής ρατσισμού που αναμένεται να αποφεύγεται στα αντιρατσιστικά κείμενα.

Ωστόσο, η συνύπαρξη ρατσιστικών απόψεων αποκλεισμού και αντιρατσιστικών απόψεων, αν και περιορισμένη, είναι υπαρκτή (κυρίως σε κείμενα συντηρητικής τοποθέτησης) και φαίνεται να διευκολύνεται από την κανονικοποίηση του ρατσιστικού ακροδεξιού λόγου. Όπως παρατηρούν σχετικά οι Βασιλάκη & Σουβλής (2021: 23), « στρατηγική της έχει στραφεί στη διάβρωση των ίδιων των κρατικών θεσμών, στη συστηματική διάδοση των ιδεών της και, υπ' αυτήν την έννοια, σε ένα σχέδιο μακροπρόθεσμης ιδεολογικής ηγεμονίας μέσω της κανονικοποίησης των ιδεών της (Αχμάντ 2021)». Πιο συγκεκριμένα, από τη δεκαετία του '90, στην ελληνική δημόσια σφαίρα (θεσμική, μιντιακή και ψηφιακή), βρίσκονται σε συστηματική κυκλοφορία, διάδοση και αποδοχή και σταδιακά κανονικοποιούνται απόψεις περί ελληνικής «εθνικής ιστορικής, πολιτιστικής και γεωγραφικής ιδιαιτερότητας, περί απειλούμενης φυλετικής καθαρότητας από υποτιθέμενες εισβολές (...), περί πολιτιστικής ασυμβατότητας με συγκεκριμένες εθνικές, θρησκευτικές και φυλετικές ομάδες» (Καλλής 2021: 15). Η αναζωπύρωση, διάδοση και σταδιακή κανονικοποίηση αυτών των νατιβιστικών και ξενοφοβικών απόψεων στην ελληνική δημόσια σφαίρα, οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στους ηθικούς πανικούς που δημιούργησε και δημιουργεί η έλευση μεταναστών/τριών από χώρες της Βαλκανικής, της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, της Ασίας και της Βόρειας Αφρικής (βλ. Krzyżanowski et al. 2023).

Στο πλαίσιο αυτό της κανονικοποίησης του ρατσιστικού ακροδεξιού λόγου, ο οποίος αντιλαμβάνεται τους/τις μετανάστες/τριες ως κίνδυνο και απειλή, φαίνεται να εξηγούνται και φαινόμενα ρευστού ρατσισμού, πέρα από αυτά που εντοπίσαμε στα κειμενικά δεδομένα μας, όπως τα εξής που καταγράφει ο Χριστόπουλος (2021: 197): «ια δημοκράτισσα δικαστικός, όπως η Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας, φωτογραφίζεται μπροστά στο φράχτη που φτιάχτηκε στον Έβρο ως εργαλείο αποτροπής εισόδου προσφύγων και μεταναστών». Κι ακόμη, βουλευτής δημοκρατικού κόμματος, ο Μπογδάνος, «ο κατεξοχήν εκπρόσωπος της ελληνικής Alt-right (...), τον Ιούλιο του 2021 αποτρέπει την παρασημοφόρηση , που είχε ήδη ανακοινωθεί από την Προεδρία της Δημοκρατίας (...) ευτελίζοντας έτσι το θεσμό».

Περνάμε τώρα στην αναπαράσταση των μεταναστών/τριών ως ανθρώπων που βρίσκονται σε κίνδυνο, που είναι δηλαδή ευάλωτοι/ες και πάσχοντες/ουσες σε πολλά επίπεδα της καθημερινής ζωής. Αυτό το είδος αναπαράστασης είναι ιδιαίτερα διαδεδομένο στα αντιρατσιστικά κείμενα που μελετήσαμε. Αποκαλύπτεται έτσι η κυριαρχία της φιλεύσπλαχνης, πατερναλιστικής αντίληψης των πλειονοτικών για τους/τις μετανάστες/τριες που αναπαριστάνονται ως αυτοί/ές που έχουν ανάγκη ή/και είναι πρόθυμοι/ες να δεχτούν τη φιλόξενη πλειονοτική βοήθεια και, συνακόλουθα, να αφομοιωθούν.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να σταθούμε και να σχολιάσουμε επεξηγηματικά την έννοια της φιλοξενίας. Με τα λόγια της Ροζάκου (2018: 29), «η ‘φιλοξενία’ ορίζει τα σύνορα ανάμεσα στους ξένους και τους οικείους, είναι μια πρακτική κυριαρχίας και ελέγχου του ξένου. (…) είναι υποχρεωμένος να υπακούει στους κανόνες και τους αποδεκτούς τρόπους συμπεριφοράς, ενώ το προνόμιο της δράσης αναγνωρίζεται στον οικοδεσπότη. Οι πρακτικές ‘φιλοξενίας’ τοποθετούν τον οικοδεσπότη σε ιεραρχικά ανώτερη θέση και καθιστούν τον ‘φιλοξενούμενο’ ηθικά υπόχρεο». Ο ‘φιλοξενούμενος’ έχει την ηθική υποχρέωση να καταθέσει ως αντάλλαγμα τουλάχιστον την αφομοίωσή του, δηλαδή «η κοινωνικότητα με τον ξένο στο πλαίσιο του σχήματος της ‘φιλοξενίας’ σκοπό έχει τη μετατροπή της ετερότητας σε ομοιότητα» (Ροζάκου ό.π.· βλ. επίσης Derrida λ.χ. 2000).

Συμπερασματικά, και σύμφωνα με τα πορίσματα της έρευνάς μας, τα αντιρατσιστικά κείμενα είναι στη συντριπτική τους πλειοψηφία κείμενα ρευστού ρατσισμού καθώς οι ανθρωπιστικές – αντιρατσιστικές προθέσεις που τα πλαισιώνουν, συνυπάρχουν με αναπαραστάσεις για τους μετανάστες/τριες που τους προβάλλουν είτε να αποτελούν κίνδυνο είτε κυρίως να βρίσκονται σε κίνδυνο, να είναι δηλαδή ευάλωτοι/ες και αφομοιώσιμοι/ες. Με τον τρόπο αυτό, τα αντιρατσιστικά κείμενα απηχούν, συγκαλύπτουν και αναπαράγουν την απόσταση και την ανισότητα μεταξύ του μεταναστευτικού και πλειονοτικού πληθυσμού.

Ρευστός ρατσισμός στις δηλώσεις Μητσοτάκη (17-06-2023) μετά το πολύνεκρο ναυάγιο στα ανοιχτά της Πύλου

Έχοντας υπόψη μας τη συζήτηση που προηγήθηκε σχετικά με τον ρευστό ρατσισμό, μπορούμε να εστιάσουμε την προσοχή μας σε δηλώσεις αρχηγών κομμάτων, στελεχών, δημοσιογράφων και διανοουμένων όλου του πολιτικού φάσματος με αφορμή το εγκληματικό ναυάγιο στα ανοιχτά της Πύλου. Αξίζει να υπογραμμιστεί ότι, παρά τον ασύλληπτο αριθμό ανθρώπων που δολοφονήθηκαν, σε πολλές από τις δηλώσεις αυτές υπογραμμίζεται η σημασία της διαφύλαξης των ελληνικών *συνόρων,* τα οποία, όπως θα δούμε, αποτελούν το όχημα του ρευστού ρατσισμού. Ενδεικτικά, θα σταθώ σ’ ένα απόσπασμα από τις δηλώσεις Μητσοτάκη (17-06-2023):

«μείς ακολουθήσαμε μια διαφορετική πολιτική στο προσφυγικό. Μια πολιτική δίκαιη, αυστηρή, επιτήρησης και φύλαξης των συνόρων. Μια πολιτική η οποία είχε αποτέλεσμα να μειωθούν κατά 90% οι παράνομες είσοδοι στη χώρα μας. Με αυτόν τον τρόπο δεν προστατεύσαμε μόνο τα σύνορά μας. Δεν απαλλάξαμε μόνο τα νησιά μας από δομές με δεκάδες χιλιάδες πρόσφυγες και μετανάστες. Τελικά με αυτόν τον τρόπο σώσαμε ζωές. Διότι όσο λιγότεροι άνθρωποι βρίσκονται στη θάλασσα τόσο λιγότερες οι πιθανότητες να συμβεί ένα τραγικό ναυάγιο σαν και αυτό το οποίο συνέβη πριν από κάποιες μέρες. Εμείς, ουσιαστικά, συντρίψαμε τους διακινητές. (…) Προστατεύσαμε τα σύνορά μας, προστατεύσαμε τα σύνορα της Ευρώπης (…)».

Στις δηλώσεις αυτές, επανέρχονται απόψεις γενικά αποδεκτές περί της χρησιμότητας των συνόρων με τις οποίες πολλοί/ες θα δυσκολεύονταν να διαφωνήσουν. Καλλιεργείται έτσι η φυσικοποίηση των συνόρων. Ταυτόχρονα, αποφεύγονται οι ρητά αρνητικές τοποθετήσεις για τους/τις μετανάστες/τριες. Αντίθετα, υπογραμμίζεται η δεινή θέση και η δυστυχία τους καθώς ο Μητσοτάκης κάνει λόγο, σε άλλο σημείο των δηλώσεών του, για «κατατρεγμένους ανθρώπους» που έγιναν το αντικείμενο εκμετάλλευσης διακινητών/τριών και για τον «ανθρώπινο πόνο» τους, προβάλλοντας βέβαια, με τον τρόπο αυτό, την εαυλωτότητά τους. Κηρύχθηκε άλλωστε και 'εθνικό' πένθος...

Ωστόσο, με την εμφατική υπογράμμιση της σημασίας των εθνικών συνόρων, συναγωγικά εμπεδώνεται και αναπαράγεται τόσο η αναγκαιότητα της υποτιμητικής *διάκρισης* των μεταναστών/τριών από τους πλειονοτικούς –παρά το ότι οι μετανάστες/τριες παρουσιάζονται ως 'κατατρεγμένοι/ες'--, όσο και η αναγκαιότητα απώθησής των μεταναστών/τριών: Τα ισχυρά σύνορα διασφαλίζουν την 'ησυχία' των εθνικών πολιτών και τη 'ζωή' των μεταναστών/τριών!

Ως εκ τούτου, στις θέσεις αυτές εντοπίζουμε χαρακτηριστικά της αμφισημίας του ρευστού ρατσισμού. Ρητά δηλώνει ο αρχηγός της Νέας Δημοκρατίας, από τη μια, ότι είναι συγκλονισμένος με το ναυάγιο και ότι συμπαρίσταται στον ανθρώπινο πόνο. Θα λέγαμε δηλαδή ότι στην επιφάνεια των δηλώσεών του υπάρχει ανθρωπιστική και όχι εχθρική στάση προς τους/τις μετανάστες/τριες. Ωστόσο, όπως είδαμε, εμφατικά υπογραμμίζει τη σημασία των συνόρων που γίνονται το όχημα του ρευστού ρατσισμού. Τη σημασία της προάσπισης του ελληνικού έθνους-κράτους από τις μεταναστευτικές 'επιδρομές' που προωθούνται από τους/τις διακινητές/τριες και όχι μόνο. Τη σημασία, κατά προέκταση, της διάκρισης των εθνικών, πλειονοτικών πολιτών με αυτονόητα δικαιώματα και προνόμια, από τη μια, και των μη-πολιτών, των μεταναστών/τριών, από την άλλη (βλ. Arendt 1994). Οι οποίοι/ες ως διαφορετικοί/ές, ανοίκειοι/ες και ασύμβατοι/ες εκλαμβάνονται ως απειλή που πρέπει να απωθηθεί, ως κίνδυνος, ή, έστω, ως άνθρωποι σε κίνδυνο που εκλιπαρούν για τη φιλοξενία και τη φιλευσπλαχνία μας.

Αυτά λοιπόν δηλώνονται με αφορμή το εγκληματικό ναυάγιο στα ανοιχτά της Πύλου μέσα από την κυρίαρχη, υπεροπτική, εθνική και δυτική προσέγγιση. Η πρόταξη της υπεράσπισης των συνόρων, ακόμη και σε μια στιγμή έντονης κρίσης με τόσους νεκρούς, αποσκοπεί προφανώς στην εμπέδωση και διαφύλαξη της φυσικοποίησής τους, αλλά και των παραγόμενων από αυτά (ρητών ή ρευστών ρατσιστικών) διακρίσεων.

Και βέβαια δεν είναι λίγοι/ες όσοι/ες θα συμφωνούσαν --λιγότερο ή περισσότερο συνειδητά-- με αυτή τη στάση και με αυτές τις απόψεις. Για να έχουν μια ζωή 'κανονική' μέσα στην εθνική 'κανονικότητα' παρά τους τόσους 'μη κανονικούς' νεκρούς. Για να συνεχίσουν να ζουν με τρόπο ήρεμο, ασφαλή, περιχαρακωμένο. Για να συνεχίσουν να κάνουν σχέδια για το ατομικό και εθνικό τους μέλλον, άφοβα. Και προφανώς, και γι' αυτήν του τη στάση, ο Μητσοτάκης επιβραβεύτηκε στις εκλογές.

Κριτική εγρήγορση με βάση τις απόψεις του Σ. Χοσραβί

Αν, ωστόσο, σύμφωνα με όσα αναφέραμε παραπάνω, κάποιοι/ες από μας αρχίζουμε να αντιλαμβανόμαστε τον τρόπο που λειτουργούν τα σύνορα και ο παραγόμενος από αυτά ρατσισμός (ρητός ή ρευστός στον οποίο εκτενώς αναφέρθηκα), θα πρέπει να βρισκόμαστε σε διαρκή και κριτική εγρήγορση. Σε εγρήγορση απο-κανονικοποίησης και απο-φυσικοποίησης της χρησιμότητας των συνόρων και του παραγόμενου από αυτά ρατσισμού, ο οποίος μοιάζει να διαμορφώνει διαρκώς και ανεπίγνωστα τη δυτική μας σκέψη και νοοτροπία.

Οδηγός μας σε αυτήν την κριτική εγρήγορση μπορούν να είναι, μεταξύ άλλων, απόψεις όπως αυτές του Σάχραμ Χοσραβί (2010/2022). Στο βιβλίο του '*Παράνομος' ταξιδιώτης*, ο ιρανικής καταγωγής καθηγητής ανθρωπολογίας στο πανεπιστήμιο της Στοκχόλμης, μέσα από τη μη δυτική ματιά της προσφυγικής εμπειρίας (δικής του και των πληροφορητών του), μεταξύ άλλων σημειώνει: «Το *ανθρώπινο* δίκαιο δεν αναγνωρίζει σύνορα. Τα σύνορα έχουν κατασκευαστεί από απάνθρωπα μυαλά. Εγώ δεν βλέπω σύνορα. (…) λέπω μια υδρόγειο. Ο καθένας και η καθεμιά έχει το δικαίωμα να αποφασίζει πού θέλει να ζει…» (ό.π.:197).

Ο Χοσραβί θέτει το εύλογο ερώτημα: «Γιατί υπάρχουν πρόσφυγες;» (ό.π.: 196). Γιατί υπάρχουν μετανάστες/τριες ή, όπως αποκαλούνται από κάποιους/ες, 'λαθρομετανάστες/τριες'; Ο λόγος βέβαια δεν είναι οι διακινητές/τριες. Ο Χοσραβί, απλά και εύστοχα, προωθεί την εξής απάντηση: «Ο πλούσιος κόσμος λεηλατεί τον φτωχό κόσμο. Όταν οι άνθρωποι έχουν προσπαθήσει να κάνουν αλλαγές στην πολιτική και ν' αλλάξουν το καθεστώς διακυβέρνησης, οι υπερδυνάμεις έχουν παρέμβει και έχουν σταματήσει τα δημοκρατικά κινήματα (…). Όσο υπάρχουν χώρες που λεηλατούν, οι λεηλατούμενοι θα θέλουν να έρθουν να δουν πού έχει καταλήξει ο πλούτος τους» (ό.π.: 196). Και βέβαια στην πορεία τους αυτή προς τον λεηλατημένο πλούτο τους, που έχει αποθησαυριστεί στα αποικιοκρατικά δυτικά έθνη-κράτη μας, οι μετανάστες/τριες συναντούν τείχη. Συναντούν σύνορα που συνεπάγονται νεκροπολιτικές. Θυσιάζονται προκειμένου να διασωθεί το περιεχόμενο των συνόρων, δηλαδή το έθνος-κράτος. Με τα λόγια του Χοσραβί, « θυσία είναι η πρωταρχική μορφή λατρείας. Η θυσία εκείνων που παραβιάζουν τα σύνορα είναι κομμάτι της λατρείας του έθνους-κράτους και αναγνώριση της κυριαρχίας του» (ό.π.: 68). Το εγκληματικό ναυάγιο της Πύλου, από αυτήν την οπτική, μπορεί να θεωρηθεί ως μια ακόμη θυσία που υπαγορεύεται από τη λατρεία των ληστρικών και περίκλειστων εθνών-κρατών της δύσης.

Ο Χοσραβί συνεχίζει τον συλλογισμό του σε σχέση με τα σύνορα επισημαίνοντας ότι «ο να είσαι στην πατρίδα σου (…) σημαίνει να κατασκευάζεις σύνορα και να αποκλείεις τον άλλον» (ό.π.: 175), εν προκειμένω τον/τη λεηλατημένο/η μετανάστη/τρια. Το έθνος-κράτος ή, πιο εξευγενισμένα, η πατρίδα, «ο οίκος είναι πρωτίστως χώρος αποκλεισμού, όχι συμπερίληψης. Η έννοια του οίκου θρέφει τον ρατσισμό και την ξενοφοβία» (ό.π.: 175), γιατί ακριβώς προσπαθεί να διατηρήσει τον λεηλατημένο πλούτο για τους/τις φυλετικά, πολιτισμικά και εθνικά όμοιους/ες. Για τους 'ριζωμένους'

στο εθνικό έδαφος! Ο Χοσραβί καταλήγει αμφισβητώντας καίρια τον «‘βοτανικό’», όπως εύστοχα τον αποκαλεί, «τρόπο σκέψης» (ό.π.: 176), ο οποίος βασίζεται στην «άκριτη σύνδεση ατόμων και εδάφους», σ’ αυτό που συχνά λέμε με περηφάνεια ‘εθνικές μας ρίζες’. «Η έλλειψη πατρίδας», επισημαίνει εντέλει, «ως παράδειγμα, ως τρόπος ύπαρξης στον κόσμο, ως τρόπος ζωής, ως ηθική και αισθητική κανονικότητα ανοίγει την πόρτα στο να αποδεχόμαστε τον άλλο όπως *είναι*, όχι όπως θέλουμε να είναι» (ό.π.: 177), δηλαδή, αν όχι γηγενή, έστω αφομοιωμένο.

Μα είναι απλό να καταργήσουμε τα σύνορα; Καθόλου. Αλλά όσοι/ες έχουμε συγκλονιστεί (πολιτικά και όχι απλώς συναισθηματικά) από το εγκληματικό ναυάγιο της Πύλου μαζί με τα τόσα άλλα που προηγήθηκαν και θα ακολουθήσουν, φοβάμαι, στη Μεσόγειο και το Αιγαίο, καλούμαστε, θεωρώ, να προβληματιζόμαστε διαρκώς, συστηματικά και κυρίως πολιτικά γύρω από το ζήτημα των συνόρων και τον παραγόμενο από αυτά ρατσισμό. Όχι να δεχόμαστε τα σύνορα ως κάτι φυσικό και αναπόδραστο.

Επιλογικά: Αμφισβητώντας τα σύνορα ως θεμέλιο ρατσισμού στο πλαίσιο της κριτικής εκπαίδευσης

Ενδεικτικά, θα μπορούσαμε να αναφερθούμε στην κριτική εκπαίδευση ως πεδίο δοκιμής. Όπου στόχος δεν θα είναι να ενδυναμώσουμε --σύμφωνα με την τρέχουσα παιδαγωγική μόδα-- με εθνική γλώσσα και πολιτισμό τους/τις μειονεκτικούς/ές μοιονοτικούς/ές μαθητές/τριες ώστε, όσους/ες δεχόμαστε, να τους/τις ‘καταντήσουμε’ ομογενοποιητικά αφομοιώσιμους/ες εντός των εθνικών συνόρων. Στόχος θα είναι η αποδυνάμωση των παιδιών ‘μας’, δηλαδή των πλειονοτικών εθνικών μαθητών/τριών, από τα προνόμια που απορρέουν από τα φυσικά αλλά και τα συμβολικά σύνορα όπως η εθνική γλώσσα και ο πολιτισμός της. Ώστε, τα παιδιά ‘μας’ να μπορούν να συμμετέχουν σε διαδικασίες ενσυναίσθησης και να βρεθούν σε ισότιμη και απρόβλεπτη (δια-γλωσσική και δια-πολιτισμική) επαφή και μείξη με τους/τις μετανάστες/τριες συμμαθητές/τριές τους (βλ. Δενδρινού 2004, Αρχάκης 2020, Li Wei 2021).

Στα ευκρινή (φυσικά ή συμβολικά, και σε κάθε περίπτωση) ρατσιστικά σύνορα που ορίζουν, καθαρίζουν και καθορίζουν, απαντούμε με ρωγμές απρόβλεπτης συνάντησης, επαφής και μείξης με μετανάστες/τριες που δεν τους/τις αντιμετωπίζουμε ως απειλή, που δεν τους/τις υποδεικνύουμε να περιφέρονται σκυφτοί/ές και σκυθρωποί/ές προκειμένου να συναντήσουν την φιλοξενία και την φιλευσπλαχνία μας, και που η ζωή τους κοστίζει όσο και η δική μας. Με μετανάστες/τριες που βρίσκονται ισότιμα δίπλα μας, αλλά δεν προσπαθούν να γίνουν σαν κι εμάς. Αντίθετα, χαρακτηρίζονται από αυτενέργεια και αυθεντικότητα, απότοκα της προσωπικής τους βιογραφίας και της κοινωνικο-ιστορικής τους προέλευσης. Από χαρακτηριστικά δηλαδή που οι δυτικοί/ές πλειονοτικοί/ές πολύ δύσκολα ανεχόμαστε (ακόμη και οι προοδευτικότεροι/ες εξ ημών), διότι φοβόμαστε ότι θα υπονομεύσουν ή θα μολύνουν τον ομοιογενή, ατσαλάκωτο, εθνικό μας κόσμο.

Μέσα από διαδικασίες ενσυναίσθησης, ισότιμης επαφής και μείξης, αν ποτέ ακολουθηθούν στην

εκπαίδευση –και όχι μόνο--, ίσως κάποτε τα φυσικοποιημένα σύνορα, φυσικά καταρρεύσουν. Και μαζί με αυτά ο ρατσισμός, ρητός ή ρευστός, που παράγουν. Ίσως!

Ο Αργύρης Αρχάκης είναι Καθηγητής Ανάλυσης Λόγου και Κοινωνιογλωσσολογίας στο Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών, όπου και διδάσκει από το 1997. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα εντοπίζονται κυρίως σε ζητήματα όπως: λόγος και μετανάστευση, κριτικός γραμματισμός, κατασκευή ταυτοτήτων σε συνομιλιακές αφηγήσεις, δημοσιογραφικός λόγος, διεπιδράσεις στη σχολική τάξη, στάσεις προς διαλέκτους και μειονοτικές γλώσσες. Προσωπική ιστοσελίδα: http://philology.upatras.gr/teachers/archakis-argiris/

* Το παρόν κείμενο, με κατάλληλες προσαρμογές, παρουσιάστηκε στο Αντιρατσιστικό Φεστιβάλ που οργάνωσε η Κίνηση Υπεράσπισης των Δικαιωμάτων Προσφύγων/ισσών και Μεταναστών/τριών στον χώρου του Έσπερου στην Πάτρα (22-23/9/2023). Οφείλω θερμότατες ευχαριστίες στους ανθρώπους της Κίνησης για την τιμητική πρόσκληση, καθώς και στις συναδέλφισσες Β. Τσάκωνα και Κ. Τζωρτζάτου και στο συνάδελφό Σ. Ράγκο για τις πολύτιμες παρατηρήσεις τους στο κείμενο της εισήγησής μου.